

Tergiversation as a
Syndrome

TERGIVERSAREA CA SINDROM

ADRIAN MIROIU

Nu cu mult timp în urmă, Centrul pentru Studii Politice și Analiză Comparativă (CPSCA) a făcut publică versiunea 01 a proiectului intitulat SINDROMUL TERGIVERSARII. Proiectul este coordonat de domnul Dorel Șandor. Îmi propun mai jos să analizez din punct de vedere conceptual (filosofic) această versiune a proiectului. Vreau să fiu bine înțeles : eu nu voi încerca, de pildă, să arăt că cele peste o sută de probleme reziduale pe care cu râvnă le-au cules membrii CPSCA nu sunt reale, ori că unele sunt mai demne de luat în seamă decât altele. Nu neg că, în multe rânduri, aceste două obiecții îmi par foarte puternice; însă nu pe aceste direcții îmi voi îndrepta argumentarea. Păreră mea, sintetic, e următoarea: versiunea 01 a proiectului nu are o întemeiere teoretică satisfăcătoare, iar (unele din) presupuzițiile autorilor sunt mai mult decât cuestionabile.

Repet: perspectiva pe care mă așez e una filosofică. Nu știu cum ar reacționa la lectura acestei versiuni a proiectului CPSCA un sociolog, un politolog ori un economist.

1. DESPRE METODĂ

Pentru mulți oameni, atunci când ne apucăm să studiem un domeniu, cea mai bună cale pare să fie aceea de a strânge cât mai multe date despre ceea ce ne interesează. De pildă, dacă vrem să cercetăm fiuturi, ar urma să ne petrecem prima lună de zile (cel puțin) - eventual împărțiți în echipe, unii la munte, alții în Delta, alții prin țările calde cu diverse burse etc. - pentru a strânge cât mai multe

exemplare, din cât mai multe specii. Nu altfel pare să fie și strategia adoptată de membrii CPSCA: ei au inventariat exact 107 "probleme reziduale semnificative" pentru societatea românească, rămase nerezolvate în intervalul 1990-1993".

O dificultate cu această strategie e că nimic nu ne împiedică să mai adăugăm listei propuse opt sau o sută treisprezece alte probleme. Dacă ne stoarcem mintea, am putea găsi câte vrem: de la cozile la butelii la creșterea numărului șobolanilor din București, de la existența gândacilor din bucătării la inexistența unei legi a dreptului de autor etc. Ar putea echipa interdisciplinară a CPSCA să respingă ca nefondată includerea acestora în listă? Strategia ar putea consta în a sugera că aceste probleme nu sunt "semnificative". Dar eu mă îndoiesc de două lucruri: 1) de faptul că dâșii ar putea să construiască în așa fel conceptul de "semnificativ" încât doar cele 107 probleme cuprinse în listă să îl satisfacă; 2) de faptul că nu există senzori în care probleme ca cele menționate aici de mine să fie mai semnificative decât cele 107 din listă. De ce, de pildă, marginalizarea presei literare ar fi mai semnificativă decât lipsa legislației privind drepturile de autor? Sau cum aș putea eu să-l conving pe cineva că jocul CARITAS e mai semnificativ decât înmulțirea șobolanilor care îl îngreșează zi de zi?

Ceea ce vreau să spun e că strategia de a strânge date e inconcludentă în lipsa unor criterii care să le cheme în fața ochilor noștri, care să le restructureze. Inducția pură nu e satisfăcătoare în lipsa unor ipoteze teoretice explicative.

O altă dificultate e aceea că sub o atare strategie nu avem putința de a stabili o ierarhie între fenomenele luate în seamă. De exemplu, s-ar părea că toate cele 107 probleme sunt simptome pentru un același ceva (pentru tergiversare, cum vom vedea îndată). Or, cred că aici cel puțin două lucruri ar putea fi obiectate: 1) unele din aceste probleme pot să fie simptome pentru altele

(bunăoară, declinul infrastructurii învățământului de stat ar putea fi un simptom al menținerii centralizării acestuia etc.; oricum, e limpede că unele probleme sunt dependente logic de altele); 2) de ce oare tergiversarea însăși nu ar fi, la rândul ei, un simptom pentru altceva - și, deci, de ce nu ar trebui și ea să fie inclusă în lista cuprinsă în versiunea 01? Sigur însă că în acest caz sindromul ar fi trebuit să fie botezat altfel. Dar nu mi-e deloc limpede de ce autorii nu au adoptat această procedură.

În sfârșit, să remarcăm că aceste "probleme semnificative pentru societatea românească" sunt numite "reziduale"; motivul e că ele au rămas nerezolvate în perioada 1990-1993. Aici se confundă, după părerea mea, două lucruri: o problemă poate să rămână nerezolvată; dar nu e obligatoriu ca ea să fie și reziduală. Fiecare dintre noi amână adesea o mulțime de probleme; unele ne cer să revenim la ele, dar de altele uităm, fără ca ele să ne mai revină vreodată în atenție. O problemă e reziduală când e de primul fel, când ne solicită să îi găsim un capăt oricât am fi amânat-o. Or, autorii versiunii 01 nu argumentează nicicând că cele 107 probleme nu vor putea fi amânate și lăsate nerezolvate, că societatea românească nu va putea să meargă mai departe fără a se uita înapoi cu groază după fiecare dintre ele. Intuiția ne zice că ele (sau, cel puțin, majoritatea lor) sunt reziduale, dar ea nu e de ajuns; ea trebuie susținută cu argumente teoretice. De fapt, de atâtea ori noi, oamenii, ca și societatea omenească am ieșit din impas uitându-ne ori uitându-și problemele. Repet, nu spun că cele 107 probleme sunt dintre cele ce pot fi lăsate în spate; spun doar că era de datoria autorilor versiunii 01 a proiectului să ne convingă că nu e așa.

2. MAREA CONSPIRAȚIE

Cuvintele au uneori capacitatea de a spune mai mult decât par să spună. Să presupunem că două persoane discută în

contradictoriu dacă avortul e acceptabil din punct de vedere moral. Prima zice: produsul concepției nu are statut de persoană umană și deci avortul nu e blamabil din punct de vedere moral; cea de-a doua zice: copilul, chiar nenăscut, este o persoană umană în devenire și deci avortul e blamabil din punct de vedere moral. Se observă cum cuvintele însele fac jocul dorit: căci dacă expresia "produsul concepției" nu trezește în noi direct atitudine morale, cuvântul "copilul", folosit de a doua persoană, e puternic încărcat valoric. În nici un caz nu am admite că un copil ar putea fi ucis.

O transgresare dinspre termeni neutri către alții partizani produc și autozii versiunii O1 a proiectului. Aici nu e vorba de o valorizare morală sau politică, ci de partizanat teoretic. Iar teoria, introdusă pe ușa din dos, îmi pare cu totul nesatisfăcătoare. Să luăm un exemplu (l-am ales dintre cele care sper că nu vor trezi o reacție afectivă imediată): o problemă "reziduală" este "menținerea ambiguității rolului guvernului în gestionarea reformei (orientare-dirijare, influențare-execuție). Ce înțelegem din această formulare? Mai întâi, că există o ambiguitate în privința rolului guvernului în gestionarea reformei (pe cele două dimensiuni evidențiate). Aceasta e o idee, să zicem, încă neutră. Dar formularea indică ceva mai mult: că o astfel de ambiguitate se află sub zodia "menținerii". Aici intervine partizanatul. Si anume în două trepte. Mai întâi, când zicem că întâlnim menținerea a ceva, noi sugerăm unul din următoarele două lucruri: fie că acel ceva s-a menținut, a stat în firea lui să nu piară, ori nu l-am putut înlătura; fie că am făcut astfel încât să-l menținem. Urmează a doua treaptă: o alegere între cele două posibilități. Iar autorii versiunii O1 o aleg întotdeauna pe cea de a doua. Or, aici se ascunde fie o încercare conștientă de a conduce demersul teoretic spre o platformă politică, fie o sumă de presupoziii teoretice care, după părerea mea, sunt greu de susținut.

Eu vreau să exclud din capul locului prima alternativă. Aș vrea doar să menționez că exemplul luat mai sus e dintre cele mai nevinovate: majoritatea problemelor sunt formulate astfel încât ambiguitatea e foarte scăzută. Expresii ca "ignorarea", "abandonarea", "escamotarea" etc. trimit direct la o strategie conștientă de a nu rezolva problemele. În sine, o atare înțelegere a situației este încă neutră (deși, cum voi sugera mai jos, e greu de susținut). Însă aglomerarea, frază de frază, a acestor expresii dă naștere, din păcate, impresiei că autorii versiunii O1 au avut obiective nu doar teoretice, ci și politice.

Dar să ignorăm această posibilă interpretare. Să vedem ce se întâmplă dacă ne raportăm numai la supozițiile teoretice ale investigației. O cât de sumară consultare a formulărilor date celor 107 probleme "reziduale", unele remarci ale coordonatorului de proiect (de exemplu: "Pe ce se bazează cei care prin deciziile și acțiunile lor mențin și amplifică această categorie de probleme în România?") indică faptul că potrivit autorilor versiunii O1 tergiversarea este o practică realizată cu bună știință de către factorii de decizie din țară. Încă o dată, să deosebim între două lucruri: pe de o parte, existența fenomenelor de nerezolvare a unor probleme și, pe de alta, interpretarea acestei nerezolvări ca expresie a unei tergiversări conștient făcute. Cred că, și acceptând ca fapt această nerezolvare a problemelor (deși, cum am menționat, s-ar putea ca depășirea unora dintre ele să se facă și prin uitare), nu avem temeuri pentru a accepta și interpretarea acestui fapt. Autorii versiunii O1 închid aici puțința de a înțelege adunarea celor peste o sută de probleme ca un proces independent de anume ipoteze teoretice. Nu obiectez acestui lucru ca atare - mai mult, cred că fapte ca acestea nici nu se puteau strânge fără atari presupuneri teoretice. Însă nu cred că cineva s-ar aventura să susțină în chip serios presupuneri precum acestea.

Suma de presupuneri teoretice pe care o am aici în vedere s-ar putea rezuma ușor sub ideea unei mari conspirații. Teza conspiraționistă sugerează că ceea ce apare la suprafața societății (în cazul nostru, cele 107 probleme "reziduale") reprezintă, de fapt, manifestarea unui plan sau scenariu bine pus la punct, cu participanți aleși dinainte — plan care se împlinește cu exactitate de ceasornic, fără greș. Sarcina cercetătorului e atunci aceea de a da un pic vâlmăș la o parte, în speranța 1) de a înțelege că lucrurile nu se întâmplă chiar accidental, ci potrivit punctului corespunzător din scenariu; 2) de a sesiza ideea de bază a acestui plan sau scenariu; 3) de a identifica (cu puțin înainte ca ele să aibă loc) consecințele aplicării planului; în sfârșit, 4) de a-i descoperi pe cei aflați în spatele întregii orchestrări a evenimentelor. Citind cu atenție versiunea 01, găsim toate aceste puncte. Primul, cum am remarcat deja, e mai mult decât sugerat prin utilizarea — în formularea celor 107 probleme — a unor expresii care trimit fără dubiu la manipularea conștientă a acelor probleme. În al doilea rând, ideea de bază a acestei monstruoase conspirații e redată prin conceptul tergiversării. (Cred că puțini dintre noi, atunci când zicem că cineva a tergiversat ceva, asumăm că nu a fost conștient de ceea ce a făcut). Problema autorilor rămâne atunci să soluționeze al treilea și al patrulea punct, ceea ce de altfel ei își propun în chip explicit; voi reveni mai jos asupra acestei chestiuni, dintr-o altă perspectivă.

Nu cred că simplific prea mult dacă afirm că, în acest loc, versiunea 01 a proiectului e doar o reluare, mai sofisticată, a bine cunoscutei ipoteze a scenariului perfect și reușit ("scenariul evenimentelor din decembrie 1989", de pildă). Eu consider că încercarea de a explica într-o asemenea perspectivă fenomenele macrosociale este cu totul nesatisfăcătoare (și în general, și aici în particular). Pe scurt, voi înșira câteva motive în acest sens. Mai întâi, în această perspectivă se presupune că avem deja o

teorie a societății care să țină cont de toate variabilele acțiunii sociale; mai mult, conspiratorii o stăpânesc deja, deși cercetătorii sunt încă departe a o visa măcar. Apoi, se presupune că 1) există centre oculte, care 2) pun la punct scenariul și 3) urmăresc derularea lui. Niciodată nu s-a putut dovedi că există aceste trei elemente. Mai departe, aceste scenarii au o proprietate cu totul remarcabilă: ele toate reușesc; dar, în chip ciudat, deși e limpede că — dată fiind anvergura lor — cei ce le gândesc și le aplică trebuie să fie sute, dacă nu chiar mii de oameni, ele rămân oculte, nimic nu "scapă" în afară. În al patrulea rând, această perspectivă presupune că la nivelul societății ordinea se constituie după calapodul acțiunilor individuale conștiente. Gânditorii individualiști, de la Adam Smith la Fr. von Hayek, au sugerat însă că, mai degrabă, avem a face cu manifestarea unei "mâini invizibile" impersonale care aranjează lucrurile, ca și cum cineva le-ar fi pus cu bună știință într-un anumit loc. Atunci când avem în vedere clase mari de fenomene macrosociale, ipoteza scenariului, a conspirației nu e decât o încercare naivă de a personaliza acea mână invizibilă. În sfârșit, eu nu sunt de acord cu ideea conspirației și pentru că ea ne umilește; ea presupune că noi suntem, intelectualicește, cu mult sub acele capete geniale care concep și aplică scenariile.

Autorii versiunii 01 ar putea, desigur, să replice că tezele lor nu duc la o atare concluzie. Însă atunci ei ar trebui să indice distanța pe care și-o iau; după cum ar trebui să fie atenți și să distingă lucruri diferite în afirmațiile pe care le fac. De exemplu, se vorbește despre "grupuri de interese favorizate sau interesate în tergiversarea problemelor analizate. Identificarea lor este legată de beneficii de ordin material, organizațional (acces la influențarea deciziilor) sau utilizarea lor restrânsă". Care e sensul avut aici în vedere? Că orice acțiune sau inacțiune politică induce

inegalități? Sau că se manevrează conștient acțiunea (mai curând, inacțiunea) politică în favoarea unor grupuri? Dacă acceptăm primul răspuns, atunci vizăm banalitatea; dacă îl acceptăm pe al doilea, cum evităm ipoteza scenariului?

3. DACĂ E VORBA DE UN SINDROM, ESTE EL AL TERGIVERSĂRII ?

Pe la începutul secolului, oamenii de știință observaseră un fenomen curios: dacă se bombardea o folie subțire de metal cu particule de un anumit gen, cele mai multe dintre acestea treceau nestingherite, în schimb unele erau deviate violent. Cum se explică un astfel de fenomen? O ipoteză atractivă a fost aceea că atomii din folie au un nucleu mic, în care e concentrată cea mai mare parte a masei lor. Se explica acum ușor de ce puține particule erau deviate atât de puternic: puține dintre ele se nimereau să fie pe direcția unui nucleu mic. Această explicație e paradigmatică: pentru a explica fenomene observabile, trebuie să facem ipoteze despre entități teoretice, neobservabile în chip direct.

Cam așa s-a întâmplat și aici, ar putea argumenta autorii versiunii 01. Și anume astfel: aveam de explicat existența celor 107 probleme, faptul că ele sunt "reziduale". Pentru aceasta, am introdus o ipoteză teoretică (tot așa cum au făcut și fizicienii când au imaginat structura atomului). Ipoteza noastră e că toate aceste probleme constituie manifestarea vizibilă a unei mișcări profunde din societate: ele constituie sindromul ei, sindromul tergiversării. Această ipoteză, vor continua ei, are toate caracteristicile unei bune ipoteze științifice. Căci ea explică faptele existente; unifică înțelegerea pe care o avem despre ele; în sfârșit, ne permite să facem predicții. Primul aspect e limpede. În al doilea rând,

ipoteza tergiversării arată că evoluția întregii societăți românești se poate rezuma în doar trei idei: a) problemele nerezolvate devin o povară; b) ele se structurează, accentuând dificultatea de a le depăși; c) tergiversarea a devenit deja o practică a instituțiilor statului. În sfârșit, vom putea prezice că, pe de o parte, ne-am putea aștepta la o criză a tergiversării; că, pe de altă parte, există pericolul instituirii unui populism autoritar.

Oricât de frumos ar suna, nici una din aceste susțineri nu e, după părerea mea, justificată. Mai întâi, ipoteza tergiversării nu explică faptele (adică cele peste o sută de probleme enumerate); de aceea, acestea nu formează sindromul ei. O altă chestiune e că, pentru a forma sindromul, ar fi trebuit arătat că exact acele probleme sunt de raportat la tergiversare - ceea ce, cum am menționat deja, nu s-a probat. Ipoteza tergiversării explică nu cele 107 probleme, ci o anumită înțelegere a acestora. Anume, a problemelor în cauză luate ca: 1) "reziduale"; și de asemenea ca 2) amânate, ignorate, escamotate etc. în chip deliberat. Or, nu s-a argumentat că această înțelegere e și întemeiată; în plus, astfel explicația devine tautologică: am pus explicația dorită în ceea ce era de explicat.

În al doilea rând, mă îndoiesc că ipoteza tergiversării are un caracter unificator, că ea unifică înțelegerea pe care o avem despre societatea românească de astăzi. Într-adevăr, am putea susține că cele 107 probleme devin o povară numai dacă acceptăm premisa că ele sunt și reziduale; apoi, chiar așa fiind lucrurile, nu e deloc clar dacă acest caracter rezidual trebuie explicat prin ideea de tergiversare ca acțiune deliberată, conștientă și nu, pur și simplu, prin însăși dificultatea de a rezolva problemele. Mai departe, poate că timpul lucrează într-adevăr în favoarea structurării problemelor; dar această structurare nu decurge din aceea că problemele sunt lăsate în chip deliberat să se închege. Se sugerează, în sfârșit, că tergiversarea a devenit o

TERGIVERSAREA CA SINDROM

practică, și anume una caracteristică instituțiilor statului. Dar de aici ar decurge doar că și tergiversarea ar trebui pusă alături de cele 107 probleme: ea nu le mai explică, ci - la rândul ei - va trebui aplicată.

Nu mă voi opri asupra predicțiilor care pot fi deduse din această ipoteză. Aș vrea să insist ceva mai mult asupra ultimului aspect pe care l-am evidențiat. Impresia mea este că - admitând tergiversarea ca practică realizată în chip deliberat - astfel încă nu se explică nimic. De ce nu am cuprinde și tergiversarea într-un sindrom al, de pildă, existenței ambiguității rolului guvernului în gestionarea reformei, mai degrabă decât

invers (cum fac autorii versiunii 01)? De ce să vrem să explicăm această ambiguitate prin ideea de tergiversare și nu, dimpotrivă, să explicăm tergiversarea prin existența acestei ambiguități? Cu alte cuvinte, nu vād de ce tergiversării i se atribuie un statut teoretic, explicativ. Dar să presupunem că ar avea un astfel de statut. Însă și atunci ei îi va lipsi ceva: e vorba de mecanismele prin care ea să reușească să determine fenomenele avute în vedere (cele 107 probleme). Or, în lipsa acestor mecanisme, ea nu poate fi luată ca un candidat serios în încercarea de a oferi o explicație teoretică a fenomenelor din societatea românească a anilor 1990-1993.

(Texte foarte mici și ușor ilegibile, posibil note sau referințe)

CATEGORIA 1		CATEGORIA 2	
Numar	Descriere	Numar	Descriere
1	...	1	...
2	...	2	...
3	...	3	...
4	...	4	...
5	...	5	...
6	...	6	...
7	...	7	...
8	...	8	...
9	...	9	...
10	...	10	...
11	...	11	...
12	...	12	...
13	...	13	...
14	...	14	...
15	...	15	...
16	...	16	...
17	...	17	...
18	...	18	...
19	...	19	...
20	...	20	...
21	...	21	...
22	...	22	...
23	...	23	...
24	...	24	...
25	...	25	...
26	...	26	...
27	...	27	...
28	...	28	...
29	...	29	...
30	...	30	...
31	...	31	...
32	...	32	...
33	...	33	...
34	...	34	...
35	...	35	...
36	...	36	...
37	...	37	...
38	...	38	...
39	...	39	...
40	...	40	...
41	...	41	...
42	...	42	...
43	...	43	...
44	...	44	...
45	...	45	...
46	...	46	...
47	...	47	...
48	...	48	...
49	...	49	...
50	...	50	...
51	...	51	...
52	...	52	...
53	...	53	...
54	...	54	...
55	...	55	...
56	...	56	...
57	...	57	...
58	...	58	...
59	...	59	...
60	...	60	...
61	...	61	...
62	...	62	...
63	...	63	...
64	...	64	...
65	...	65	...
66	...	66	...
67	...	67	...
68	...	68	...
69	...	69	...
70	...	70	...
71	...	71	...
72	...	72	...
73	...	73	...
74	...	74	...
75	...	75	...
76	...	76	...
77	...	77	...
78	...	78	...
79	...	79	...
80	...	80	...
81	...	81	...
82	...	82	...
83	...	83	...
84	...	84	...
85	...	85	...
86	...	86	...
87	...	87	...
88	...	88	...
89	...	89	...
90	...	90	...
91	...	91	...
92	...	92	...
93	...	93	...
94	...	94	...
95	...	95	...
96	...	96	...
97	...	97	...
98	...	98	...
99	...	99	...
100	...	100	...
101	...	101	...
102	...	102	...
103	...	103	...
104	...	104	...
105	...	105	...
106	...	106	...
107	...	107	...